

Uutisten vastaanotto autoritaarisella Venäjällä

Maxim Alyukov

Väitöskirjahankkeeni voi sanoa käynnistyneen talvella 2013–2014, kun Venäjän valtion-media omaksui uuden toimintamallin vastauksena mielenosoituksille Ukrainassa. Venäjän televisiokanavilla ei aiemminkaan ollut tapana seurata objektiivisen journalismin sääntöjä, mutta tähän uuteen malliin liittyi erityisen aggressiivinen ja puolueellinen viestintä. Tämä puolestaan provosoi tutkijat, asiantuntijat ja muut kommentoijat tuottamaan yksinkertaistettuja narratiiveja informaatiosodasta ja kansalaisista karkean propagandan uhreina. Viestinnän tutkijat ovat kuitenkin viimeisten kahdeksan vuosikymmenen aikana osoittaneet vakuuttavasti, että poliittisille vaikuttamisyrityksille altistuvat kansalaiset eivät ole mitään propagandan passiivisia uhreja. Sen sijaan he tulkitsevat median viestejä monimutkaisin ja monipuolisin tavoin. Tästä havainnosta tuli väitöskirjani kulmakivi.

Tajusin nopeasti, että tiedämme vain vähän nyky-Venäjän median vaikutuksista yleisöön. Vaikka uutisten vastaanotosta on loistavia ja vaikutusvaltaisia venäjänkielisiä teoksia, harva tutkija on viimeisen 20 vuoden aikana perehtynyt tähän asiaan, ja heistäkin suurin osa ennen Venäjän ja Ukrainan konfliktia seuranneita tärkeitä muutoksia Venäjän tiedotusvälineissä. Lisäksi poliittisen sitoutumisen vaikutus uutisten vastaanottoon itsevaltaisissa järjestelmissä ylipäättään on suurelta osin jäänyt analyysin ulkopuolelle, vaikka sillä on ratkaiseva merkitys siihen, miten kansalaiset uutisia ymmärtävät. Vain harva mediatutkija sen enempää Venäjällä kuin muissakaan itsevaltaisissa järjestelmissä on tarkastellut, millainen vaikutus uutisten vastaanottoon on kokonaisvaltaisella mediaympäristöllä, jota määrittää valittavissa olevien uutislähteiden suuri määrä ja jossa verkkolähteiden merkitys television vaikutuksen välittäjänä on suuri.

Tämä väitöskirja pyrkii täyttämään nämä aukot. Ensinnäkin sen tavoitteena on kehittää yksityiskohtainen ja ajantasainen teoreettinen työkalu edistämään tutkimusta uutisten vastaanotosta Venäjällä. Toiseksi se ottaa analyysissaan huomioon poliittisen sitoutumisen ja esittää kattavamman selityksen uutisten vastaanotosta autoritaarisissa konteksteissa. Kolmanneksi se tarkastelee tv-uutisten ja verkkomedian yhteisvaikutusta venäläisessä mediaympäristössä.

Tämä väitöskirja perustuu Moskovassa ja Pietarissa tekemiini venäläisten tv-katsojien fokusryhmähaastatteluihin. Paras tapa saada ihmisten arvioita uutisista ja poliittisesta informaatiosta on näyttää heille uutisia, joten rakensin fokusryhmät kolmen *Pervyi kanal* -kanavan uutisjutun ympärille. Valitsin uutisjutut kolmesta tärkeästä tapahtumasta, joita Venäjän televisio käsitteli runsaasti parhaaseen katselu-aikaan: Maidanin mielenosoitukset Ukrainan Kiiovassa, kansanäänestykset Itä-Ukrainan Donbassissa sekä Donbassin sotilaallinen konflikti. Ne kaikki olivat venäläisten televisiokanavien keskeisiä aiheita. Uutisjutut edustavat Kremlin näkemysten pääperiaatteita liittyen Venäjän ja Ukrainan väliseen konfliktiin. Ne esittävät mielenosoitukset lännen provosoimina ja järjestäminä sekä kuvaavat konfliktia Ukrainaan leviämässä olevan fasisin uhan ja omatoimisesti järjestäytyneiden kapinallisten välisenä. Kunkin uutisvideon jälkeen kysyin haastateltavilta sen aiheuttamista ensivaikutelmista, tunteista ja uskottavuudesta. Lisäksi kysyin heidän mediankäytöstään yleensä.

Lähestymistapaani ja argumenttiani havainnollistaa tarina yhdestä fokusryhmähaastattelusta. Keskusteltaessa Maidanin mielenosoittajia syyllistävästä uutisjutusta kuusikymppinen mies – kutsukaamme häntä Fjodoriksi – ilmaisi myötätuntonsa hallintoa kohtaan. Hän oli tarkkaavainen ja huomasi, että valtion omistaman *Pervyi kanal*in juttu ei ollut objektiivinen: mielenosoittajia kuvattiin yksinomaan negatiivisesti, juttu oli hyvin tunnepitoinen ja arvolutautunut. Silti tällainen uutisointi oli hänestä oikein, koska vihamielisessä ympäristössä aggressiivinen propaganda on hänestä tarpeen. Koska Fjodor tuki Venäjän hallitusta, hänestä oli oikein motivoida kansalaisten torjuvaa suhtautumista Ukrainan hallitukseen. Hänen näkökulmastaan media on vain keino, jota mikä hyvänsä hallinto käyttää poliittisten tavoitteidensa edistämiseen. Hänen näkemyksensä perustuu kynäisen reaali-politiikan narratiiville, joka on ollut Venäjän uutisissa, poliittisissa keskusteluohjelmissa ja venäläisten poliitikoiden lausunnoissa tyypillisesti esiintyvä retorinen trooppi.

Keskusteltaessa Ukrainan armeijan ja Venäjän tukemien taistelijoiden välisiä yhteenottoja käsittelevästä uutisjutusta Fjodorin johtopäätös oli kuitenkin päinvastainen. Hän sanoi, että niin aggressiivista ja epäobjektiivista uutisointia pitäisi välttää, koska sillä on kansalaisyhteiskunnan haitallisia ja heidän hyvinvointiaan heikentäviä vaikutuksia. Näkemyksensä tukena hän hyödynsi muistojaan neuvostoajasta. Hänen mielestään Neuvostoliiton televisio oli rauhallinen ja arvovaltainen, ja sitä käytettiin lähinnä kasvatuksellisiin tarkoituksiin eikä ihmisten mobilisointiin.

Yllätyin ja kysyin Fjodorilta, miten hän sovittaa yhteen nämä vastakkaiset näkemykset. Taisin saattaa hänet kiusalliseen asemaan tästä ilmeisestä ristiriidasta huomauttamalla. Hän vastasi: ”En tiedä. Pitää miettiä.” Tajusin, että nämä käsitykset olivat hänen muistissaan, mutta hän ei paljonkaan ajatellut niitä. Hän ei pyrkinyt ratkaisemaan niiden epä johdonmukaisuuksia. Vaikka hänen näkemyksensä olivat varsin radikaaleja, näytti siltä, että hän ei kiinnittänyt poliittisiin kysymyksiin tarpeeksi huomiota johdonmukaisen maailmankuvan kehittämiseksi.

Vaikka Fjodorin vastaukset vaikuttivat minusta aluksi intuition vastaisilta, ymmärrän nyt, että ne havainnollistavat monia ihmisen muistin ja arvostelukyvyn perusominaisuuksia, jotka on otettava huomioon ymmärtääkseen, miten ihmiset hahmottavat poliittista informaatiota. Tämän hetken psykologiaa hallitsee kognitiivinen lähestymistapa. Se ensinnäkin olettaa, että mieli toimii kuin tietokone, joka koodaa uutta tietoa, tallentaa sen sisäiseen muistiinsa ja hakee sitten käyttääkseen sitä uuden informaation koodaamisen kehyksenä. Uuden tiedon koodaus tyhjästä on hyvin harvinaista, jos edes mahdollista. Toiseksi mieli käyttää henkisiä voimavaroja taloudellisten toimijoiden tavoin strategisesti riippuen ongelman helppoudesta, käytettävissä olevista resursseista, rajoituksista ja odotetuista tuloksista. Kun informaation

syvälinen analysointi vaatii paljon resursseja ja analyysin hyödyt ovat epäselvät, mieli joko tyytyy yksinkertaisimpiin ratkaisuihin tai välttää ajattelemasta koko ongelmaa. Kolmanneksi yksilöt muodostavat johdonmukaisia asenteita asioihin yhdistämällä pisteitä informaation, tiedon ja kokemuksen välillä vain silloin, kun nämä asiat ovat heille henkilökohtaisesti tärkeitä.

Sen sijaan, että esimerkkinä Fjodor olisi uutisia hahmottaakseen koodannut tietoa tyhjästä, hän turvautui erilaisiin käsityksiin – kyynisen reaalipolitiikan kertomukseen sekä omiin muistoihinsa neuvostoajasta. Hänen mielensä toimi tietojenkäsittelyjärjestelmän tavoin. Hän käytti henkisiä resurssejaan rationaalisena agenttina. Koska hänen mielestään poliittisen tiedon omaksuminen ei voisi vaikuttaa hänen elämänsä tai eliitin päätöksiin, hän luotti uutisten tulkinnassa mieluummin yksinkertaisiin ratkaisuihin kuin syvälliseen analyysiin. Nämä narratiivit olivat helposti saatavilla hänen muististaan, ne tulivat niin sanoakseni selkärangasta. Sen seurauksena hänen tapansa vastaanottaa uutisia oli tilannekohtaista ja ristiriitaista.

Väitöskirjassani asetan tämän kognitiivisen selityksen poliittisten järjestelmien kontekstiin. Tavallisten kansalaisten on vaikea omaksua politiikan monimutkaisia vivahteita sekä kognitiivisten toimintojensa rajoitusten että julkisten asioiden muita tekijöitä, kuten perhettä, työtä ja jokapäiväistä elämää, alhaisemman prioriteetin vuoksi. Useimmat kansalaiset tarvitsevat kannustimia poliittista tietoa hankkiakseen. Heidän tulee ymmärtää, että politiikan logiikan oppimisella voi olla konkreettisia vaikutuksia. He tarvitsevat myös kognitiivisia keinoja auttamaan heitä navigoimaan poliittisen informaation labyrintissa: uskottavina ja arvovaltaisina pidettyjen poliitikkojen, puolueiden ja mediajärjestöjen mielipiteitä. Lisäksi he tarvitsevat mahdollisuuksia hankkia helposti saatavilla olevaa tietoa valtaviiran tiedotusvälineistä.

Autoritaariset poliittiset järjestelmät kyseenalaistavat nämä poliittisen oppimisen edellytykset. Niissä poliittisen osallistumisen kannustimet ovat hyvin heikot. Autoritaariseen hallintoon liittyy rajoitettu tiedotusvälineiden vapaus, vaalien vääräntäminen sekä kilpailun puute vaaleissa, minkä vuoksi poliittisen tiedon hankkiminen kiinnostaa vähemmän. Myös mahdollisuudet hankkia poliittista tietoa ovat rajalliset. Valtiontelevisiolla laatu ja uskottavuus eivät tyydytä kansalaisia. He eivät myöskään ole valmiita käyttämään aikaa ja energiaa vaihtoehtoisten lähteiden etsimiseen ja tutkimiseen. Poliittisen ympäristön tarjoamia kognitiivisia keinoja, jotka voisivat auttaa kansalaisia omaksumaan poliittista tietoa, esimerkiksi puolueiden, poliitikkojen ja toimittajien mielipiteitä, pidetään lisäksi epäluotettavina.

Tämän väitöskirjan heuristiikka perustuu tällaisiin uutisten vastaanoton, poliittisen osallistumisen ja poliittisen hallintojärjestelmän välisiin yhteyksiin. Työ tarkastelee kolmea autoritaarisen poliittisen järjestelmän alaista uutisten vastaanoton eri tasoa.

Ensinnäkin työni auttaa ymmärtämään paremmin, kuinka television katsojat ymmärtävät uutisia ja muodostavat poliittiseen osallistumiseen liittyviä mielipiteitä. Väitän, että nämä prosessit johtavat tietäntyyppiseen uutisten vastaanottoon. Käsitellessään suuria määriä poliittista informaatiota television katsojat prosessoivat niitä parhaansa mukaan käyttäen mahdollisimman helposti saatavilla olevia näkökohtia. Tämän seurauksena heidän ajatuksensa mediasta ja hallinnosta saavat sekä niille kriittisiä että niitä tukevia ulottuvuuksia.

Tämän argumentin kautta osallistun uutisten vastaanottoa autoritaarisissa konteksteissa käsittelevään tieteelliseen keskusteluun. Venäjän ja muiden itsevaltaisten järjestelmien uutisten vastaanottoa käsittelevä tutkimus voidaan jakaa kolmeen ryhmään: 1) Joidenkin tutkijoiden mukaan kansalaiset luottavat uutismediaan. 2) Toisten mukaan kansalaiset eivät luota uutismediaan. 3) Loppujen mukaan kansalaisten suhtautuminen uutismediaan on monista eri syistä johtuen kaksijakoista. Mistä tällaiset erot johtuvat? Mikä on Venäjän kansalaisten kyky ja kiinnostus uutisten kriittisen tulkintaan? Vaikka tutkimusten välillä on suuria eroja

metodologian, tutkimuskysymysten, tutkimusaiheiden ja ajanjaksojen suhteen, väitän, että tämä vaihtelu voi osittain johtua yleisölle luontaisista epävarmuudesta ja ristiriitaisuuksista, jotka johtuvat vähäisestä kiinnostuksesta politiikkaa kohtaan.

Toisaalta osallistun argumentillani median roolia politiikassa autoritaarisissa konteksteissa käsittelevään tieteelliseen keskusteluun. Vaikka autoritaaristen poliittisten järjestelmien liikkumavara voi olla suurempi tai pienempi, ne eivät yleensä juuri kannusta poliittiseen osallistumiseen. Tutkimukseni selvittää joitain tähän liittyviä psykologisia vastaavuuksia. Tällainen uutisten vastaanotto tukee autoritaarisen järjestelmän jatkuvuutta. Vaikka kansalaiset saattavat olla tyytymättömiä elämäänsä autoritaarisissa järjestelmissä, heillä ei ole juuri kannustimia poliittisen informaation käsittelyyn eivätkä he siten myöskään kyseenalaista autoritaarisen järjestelmän jatkuvuutta. Pikemminkin he aidosti kannattavat sitä, sillä heillä ei ole mahdollisuutta johdonmukaisten mielipiteiden ilmaisuun.

Toiseksi työni tutkii television katsojien uutisten luotettavuuden arvioinnin kognitiivista heuristiikkaa. Oletan, että autoritaarisen poliittisen järjestelmän kansalaiset eivät pidä mediaa ja poliittisia instituutioita itsenäisinä tai auktoritatiivisina. Väitän, että tästä epäluottamuksesta seuraa omanlaisensa poliittisen informaation arviointi. Kun poliittinen ympäristö ja mediaympäristö eivät tarjoa poliittisen informaation arvioinnille soveltuvia kognitiivisia keinoja, television katsojat luottavat muihin, uskottavamman oloisiin työkaluihin, kuten maalaisjärkeen ja kulttuurisiin stereotyyppioihin.

Tämän argumentin kautta työni auttaa ymmärtämään tieteellisissä keskusteluissa pitkälti käsittelemätöntä kysymystä: matalan informaation rationaaliteetin (*low-information rationality*) toimimista demokratioiden ulkopuolella. Tutkijoiden mukaan kansalaisten päätelmät politiikasta perustuvat puolueiden agendoihin ja ideologioihin sekä eturyhmien kannanottoihin ja muihin poliittisen ympäristön keskeisiin merkkeihin. Ei ole kuitenkaan selvää, kuinka matalan informaation rationaaliteetti toimii demokratioiden ulkopuolella. Autoritaarisissa yhteyksissä näitä merkkejä tarjoavat poliittiset instituutiot ja mediainstituutiot saavat usein osakseen syvää epäluottamusta. Osoitan, että kansalaiset sopeutuvat tähän ympäristöön tukeutumalla muihin kognitiivisiin keinoihin, jotka tulevat etenkin jokapäiväisestä elämästä ja vaikuttavat luotettavimmilta heikentyneiden instituutioiden kontekstissa.

Kolmanneksi tutkin televisiokatsojien muiden medioiden, niin verkkomedioiden kuin perinteistenkin, käyttöä keskittyen erityisesti heidän mahdollisuuksiinsa hankkia poliittista informaatiota. Useimpien autoritaaristen poliittisten järjestelmien nykyiset mediaympäristöt sisältävät paljon verkkolähteitä. Tämän seurauksena ne käyttävät usein monisyisiä yhtäaikaista suostuttelustrategioita pystyäkseen hallitsemaan medioita. Väitän, että poliittisesti vähemmän aktiivisessa osallistujassa tämä voi aiheuttaa nk. orkestroidun informaatiokuplaefektin (*orchestrated information bubble effect*). Yleisö löytää samankaltaista ja johdonmukaista tietoa monista lähteistä. Kun samanlaista informaatiota löytyy useista eri medioista – kuten televisiosta, uutiskoosteista ja verkkouutisista – he tukeutuvat ilmiöön, jota psykologiassa kutsutaan johdonmukaisuusheuristiikaksi (*consistency heuristic*). Siinä todetaan todennäköisesti todeksi asia, josta lukuisat lähteet ovat yhtä mieltä. Tämän seurauksena tv-uutisten viralliset narratiivit toistuvat ja vahvistuvat verkkomediassa.

Nämä tulokset havainnollistavat hallinnon useiden medioiden kontrollointiin pyrkivän strategian vaikutuksia mediaympäristössä, jossa valittavissa olevia uutislähteitä on paljon. Lisäksi ne osoittavat, kuinka poliittiset ja institutionaaliset tekijät vaikuttavat siihen, miten eri tavoin tietolähteiden lisääntyminen voi vaikuttaa poliittiseen viestintään. Demokratioiden kansalaisten mieltymysten ja mediasisällön algoritmivusteisen suodatuksen välinen

monimutkainen vuorovaikutus korostaa markkinapohjaisten mediajärjestelmien taipumusta muodostaa algoritmeihin perustuvia personoituja informaatiokuplia. Median poliittisen polarisaation ja informaatiokuplien yhtymäkohdat ovat olleet tärkeä tutkimusalue demokraatioissa. Tutkimuskirjallisuutta tästä ilmiöstä autoritaarisissa konteksteissa on kuitenkin vain vähän. Osoitan, että autoritaarisessa poliittisessa järjestelmässä moniin medioihin kohdistuva keskittetty, suora painostus johtaa orkestroidun informaatiokuplaefektin muodostumiseen. Tällainen orkestroitu informaatiokuplaefekti eroaa algoritmeihin ja personointiin perustuvista informaatiokuplista. Se on valtion ylhäältä alaspäin ajama, ja sitä käytetään vahvistamaan valtiojohtoisen television sanomaa kansalaisten yksilöllisten mieltymysten sijaan.

Tämä tutkimus osallistuu moniin median, politiikan ja psykologian risteyskohdissa käytyihin akateemisiin keskusteluihin. Se tarjoaa kuitenkin myös näkymän Venäjän median, politiikan ja kansalaisten nykytilan tutkimuspohjaiselle pohdinnalle. Tässä tutkimuksessa kehitetyt käsitteelliset työkalut mahdollistavat median roolin kriittisen uudelleenarvioinnin Venäjän yleisen mielipiteen muokkaajana. Tulokseni osoittavat, että Venäjän televisio vaikuttaa varmasti katsojien poliittisiin mielipiteisiin. Vaikutus on kuitenkin lyhytaikainen. Koska heidän osallistumisensa julkisiin asioihin on heikkoa, heillä ei ole tarpeeksi kognitiivisia resursseja omaksua täysin valtio-omisteisen television tarjoamia näkemyksiä. Myös orkestroidun informaatiokuplaefektin vaikutus on hyvin hauras. Koska sen tukena ei ole vahvaa sitoutumista politiikkaan, se tuskin johtaa hallinnon narratiivien sisäistämiseen. Se voi kadota heti, kun monimuotoisempien politiikan ja median lisääntyminen haastaa informaatiotilan homogeenisuuden.

Vaikka tästä tutkimuksesta välittyy synkkä kuva venäläisistä televisiokatsojista, se myös osoittaa kansalaisten kognitiivisen joustavuuden ja sopeutumiskyvyn. Voin olla varovaisen optimistinen venäläisen yleisön tulevaisuudennäkymistä ja kriittisestä arviointikyvystä. Tutkimukseeni osallistuneet käyttäytyvät täysin rationaalisesti, joskaan eivät tarkoituksella, toimiakseen tehokkaasti ympäristössään.

He valitsevat rationaalisen strategian käyttääkseen henkisiä voimavarojaan tavalla, joka antaa heille mahdollisuuden ainakin jonkin verran ymmärtää yhteiskunnallisia asioita. Näin käy, koska julkiset asiat kaikesta huolimatta kiinnostavat heitä ja he tietävät, että politiikalla on vaikutusta heidän elämäänsä. He käyttävät kuitenkin mahdollisimman vähän aikaansa ja vaivaansa poliittisen tiedon hankkimiseen, koska tietävät, että televisiossa käsitellyt asiat ovat heidän ulottumattomissaan. Tämän näkemyksen mukaan he arvioisivat strategiansa uudelleen ja osallistuisivat politiikkaan enemmän, jos sille vain olisi suotuisammat olosuhteet. Ympäristön pitäisi erityisesti muuttua antamaan heille sellainen käsitys, että heidän henkilökohtainen poliittinen osallistumisensa voisi vaikuttaa politiikan kulkuun. Lisäksi sen pitäisi tarjota luotettavampia kognitiivisia työkaluja poliittisen informaation ymmärtämiseen. Otollisissa olosuhteissa heistä voisi tulla yksi demokratian kulmakivistä: kriittinen ja sitoutunut yleisö.

Englannista suomentanut **Mika Perkiömäki**

M.A. Maxim Alyukovin poliittisen viestinnän alaan kuuluva väitöskirja *Making Sense of the News Under an Electoral Authoritarian Regime: Russian TV Viewers and the Russia-Ukraine Conflict* tarkastettiin maanantaina 17.5.2021 kello 13 Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Stephen Hutchings (University of Manchester) ja kustoksena professori Vladimir Gelman.